

האם יש חיוב בכורים בשנת השמיטה? הרב אלחנן אדלר

7) שמות פרק כג

(י) ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה:
(יא) והשביעת תשמטנה ונטשתה ואכלו אביני עמך ויתרם תאכל חית השדה כן תעשה לכרמך לזיתך: (יב) ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת למען ינוח שורך וחמריך וינפש בן אמתך והגר: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך: (יד) שלש רגלים תחג לי בשנה: (טו) את חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך למועד חדש האביב כי בו יצאת ממצרים ולא יראו פני ריקם: (טז) וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה וחג האסוף בצאת השנה באסוף את מעשיך מן השדה: (יז) שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדן יקוק: (יח) לא תזבח על חמץ דם זבחי ולא ילין חלב חגי עד בקר: (יט) ראשית בכורי אדמתך תביא בית יקוק אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו

8) רש"י שמות פרק כג

(יב) וביום השביעי תשבת - אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ממקומה, שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת, לא תנהג בה שבת בראשית: (טז) וחג הקציר - הוא חג שבועות: בכורי מעשיך - שהוא זמן הבאת בכורים, ששתי הלחם הבאים בעצרת היו מתירין החדש למנחות ולהביא בכורים למקדש, שנאמר (במדבר כח כו) וביום הבכורים וגו': (יז) שלש פעמים וגו' - לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך לומר שלא יסתרו רגלים ממקומן: (יט) ראשית בכורי אדמתך - אף השביעית חייבת בבכורים, לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך. כיצד, אדם נכנס לתוך שדהו, ורואה תאנה שבכרה, כורך עליה גמי לסימן ומקדישה. ואין בכורים אלא משבעת המינין האמורין במקרא (דברים ח ח) ארץ חטה ושעורה וגו':

9) שו"ת תשב"ץ חלק ב סימן רמז

עוד שאלת בשנת השמטה והיובל במה היו עושין עומר בפסח ושתי הלחם בעצרת אחר שאין חריש וקציר ואם נתחייבו בבכורים ולקרו' עליהם: תשובה שאלות אלו הם דברי חכמה. ולענין עומר ושתי הלחם מפורש בגמרא בבא מציעא בפרק בתרא (ק"ח ע"א) שהיו באים מהספחים... ולענין בכורים רש"י ז"ל כ' בפ' אם כסף תלוה שהיו מביאין אותם בשנת השמטה וכיון שהיו מביאים היו קורין ג"כ.

1) רמב"ם הלכות מתנות עניים פרק ו הלכה ה

שנת השמטה כולה הפקר ואין בה לא תרומה ולא מעשרות כלל לא ראשון ולא שני ולא מעשר עני.

2) ר' עובדיה מברטנורא פאה פרק א משנה ו

המפקיר תבואתו ובא אחר וזכה בה, אין הזוכה בה חייב במעשרות דכתיב (דברים יד) ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך יצא הפקר שידך וידו שוין

3) רש"י שמות פרק כג פסוק יא

ויתרם תאכל חית השדה - להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכלת בלא מעשר, אף אביונים אוכלים בלא מעשר, מכאן אמרו אין מעשר בשביעית:

4) תוספות מסכת בבא בתרא דף פא עמוד א

ולרשב"א נראה דלא חשיבי בכורים מצוה תלויה בארץ דלא דמי לתרומה ומעשר וחלה דהתם גוף הפירות מחוייבין בתרומה דטבל נינהו ואסורין באכילה ולכך חשובין הן תלוין בארץ אבל בכורים אין החיוב תלוי בפירות אלא באדם דאין נאסרין באכילה אע"פ שלא הפריש מהן בכורים ועוד מדלא חייב תרומה ומעשר עד שיתמרח בכרי מוכח שהחיוב תלוי בפירות לפי שלא הגיע עדיין זמן חיובן אבל בכורים ודאי חובת הגוף נינהו כע"ז דילפינן מינייהו בקדושין (דף לז). שאין החיוב תלוי בפירות אלא באדם ואפי' בעודן באילן מתחייב כדתנן במסכת בכורים (פ"ג מ"א) כיצד מפרישין בכורים יורד אדם לתוך שדהו ורואה תאנה שביכרה אשכול שביכר קושרו בגמי ואומר הרי אלו בכורים ואע"ג דאם אין לו אינו חייב לקנות מ"מ חובת הגוף נינהו כמו חובת ציצית דאע"ג דאין חייב לקנות טלית כשאין לו חשיב חובת הגוף.

5) משנה מסכת ביכורים פרק ב משנה ד

ויש בבכורים מה שאין כן בתרומה ובמעשר שהבכורים נקנין במחובר לקרקע ועושה אדם כל שדהו בכורים וחייב באחריותם וטעונים קרבן ושיר ותנופה ולינה:

6) מאירי יבמות דף עג עמוד א

ונוהגים [תרומה וביכורים] בכל שנה ושנה חוץ משנת השמיטה שאין אדם זורע בה...

10 דברים פרק כו פסוק י

ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי ד'

11 גור אריה (למהר"ל מפראג)

בודאי טעות סופר הוא, דאיך שייך דיהיה השביעית חייב בביכורים, שאיך קורא אני כאן "ועתה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי" (דברים כו, י), דהא לא לו נתן, ואיך שייך שחייב בביכורים.

12 שם אפרים (לרבינו אפרים זלמן מרגליות)

ומ"ש בג"א הטעם דאיך קורא ועתה הבאתי מפרי האדמה אשר נתת לי דהא לא לו נתן **אין הכרח כ"כ דאשר נתת לי על האדמה קאי והאדמה שלו היא.** ואפשר שאם הפקיר פירות שדהו וחזר וזכה בהם יכול להביא מהם ביכורים, וא"כ גם בשביעית אף שהפירות אלו לא זכה בהם אלא דרך זכי' מהפקר כיון דאדמתו קרינן ביה שפיר יכול להביא. (וגם י"ל דאע"ג שאינו יכול לקרות יכול להביא דהא טובא איכא שמביאין ולא קורין.)

13 דברי דוד (להט"ז)

ראשית בכורי אדמתך – אף השביעית בכלל: כן הוא ברוב ספרים, והקשה הרא"ם על זה מן המכילתא. ובג"א כתב שזה ודאי טעות סופר דהיאך יביא בכורים בשביעית דאין אתה קורא כאן אשר נתתה לי ובשביעית לא נתן לו אותה האדמה. והעיקר כמ"ש בקצת ספרים בזה הלשון 'בכורי אדמתך, אדם נכנס לתוך שדהו וכו', והך 'אף השביעית' לא נזכר כלל.

14 נחלת יעקב (תלמיד הרמ"א והמהרש"ל)

אף השביעית חייבת בביכורים לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך – חפשתי ולא מצאתי זה הדרש ומ"מ אפשר לקיימו שלא תאמר שיהא פטור מביכורים דהא לא מקרי אדמתך בשביעית וכמו שבפ"ק דביכורים פטר אריסין וחכורות מזה הטעם, וגם היאך יאמר הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי והפירות הן הפקר, לכך איצטריך לומר דחייב דהא מכל מקום אדמתך היא וגם מותר הוא בהפירות קודם הביעור.

15 תלמוד בבלי מסכת נדרים דף מב עמוד ב

ובשביעית – אין יורד לתוך שדהו כו'. מאי שנא דאוכל מן הנוטות, דפירי דהפקירא אינון, ארעא נמי אפקרה. אמר עולא: בעומדין אילנות על הגבולים. ר' שמעון בן אליקים אמר: גזירה שמא ישאה בעמידה.

16 ר"ן מסכת נדרים דף מב עמוד ב

ארעא נמי רחמנא אפקריה – כלומר ללקיטת הפירות ולמה לא ירד לתוכה ללקוט פירותיה. **אמר עולא בעומדין אילנות על הגבולין** – אין הכי נמי דללקוט אילנות שבאמצע השדה מותר לירד לתוכה אבל ללקוט אילנות שעומדין על הגבולין לא דרחמנא לא אפקרה לארעא אלא ללקוט פירותיה הלכך כיון שאילנות הללו יכול ללקט אותם לא ירד. **ר"ש בן אליקים אומר גזרה שמא ישאה בעמידה** – ומש"ה אפי' ללקט אילנות שבאמצע השדה לא ירד לתוכה דנהי דמדינא שרי דארעא רחמנא אפקרה משום גזרה אסור.

17 תוספות מסכת נדרים דף מב עמוד ב

מאי שנא דאוכל מן הנוטות דפירי דהפקירא אינון **ארעא נמי הפקירא הוא** – ואפקרה רחמנא לצורך אכילה ואמאי לא ירד בה לאכול מאותן שאינון נוטות. **בעומדים על הגבולין** – דיכול לתולשן בלא ירידה בתוך השדה ולכך אמר דלא ירד לתוך השדה כיון דאפשר לאוכלם בלא ירידה אבל היכא דאין עומדין על הגבולין לעולם יורד ואוכל דרחמנא אפקריה. **אלא גזירה שמא ירבה בעמידה** – לאחר אכילה ולצורך אכילה אפקריה רחמנא שלא לצורך אכילה לא ואינו מותר אלא בנוטות שנוטות מחוץ לשדה ואינו נכנס לתוך השדה כלל.

18 רמב"ם הלכות נדרים פרק ו הלכה יג

ואסור לראובן לאכול מפירות שדה שמעון ואפילו בשביעית שהכל הפקר, שהרי לפני שביעית נדר, אבל אם נדר בשביעית אוכל מן הפירות הנוטות חוץ לשדה, אבל לא יכנס לשדה אע"פ שהקרקע הפקר, גזירה שמא ישאה שם אחר שיאכל, **ולא הפקירה אותה תורה אלא כל זמן שהפירות בתוכה.**

19 אור החיים דברים פרק כו פסוק ב

אשר ה' אלקיך נותן לך – פירוש לפי ששייר ה' לו חלק בארץ והוא שנת השמיטה דכתיב ובשנה השביעית וגו' שבת לה', לזה בא דברו הטוב שאינו מצוה אלא על זמן הנתינה לך שהם ו' שנים אבל שנת השמיטה אין בה הבאת ביכורים לפי שאינם שלו אלא מופקרת לכל.

20 רמב"ם הלכות ביכורים פרק ב הלכה יד

הלוקח פירות תלושין ולקח הקרקע הרי זה מביא בכורים שהרי יש לו קרקע ופירותיה, מכר לו פירות חוץ מן הקרקע אפילו מחוברים, מוכר אינו מביא שהרי אין לו פירות ולוקח אינו מביא שהרי אין לו קרקע, חזר המוכר ולקח הפירות מן הלוקח הרי זה מביא שהרי יש לו קרקע ופירותיה.

21) שם אפרים (לרבינו אפרים זלמן מרגליות)

והרמב"ם פ"ב מהל' בכורים כתב הלוקח פירות תלושין ולקח קרקע הרי זה מביא וקורא שהרי יש לו קרקע ופירותיו... אך נ"ד נראה דדמי לאידך דהרמב"ם במכר פירות חוץ מן הקרקע וחזר ולקח הפירות מן הלוקח ה"ז מביא שהרי יש לו קרקע ופירותיה... והא דידן בשביעית להא דמא דאף שהפירות הפקר דאפקעתא דמלכא הוא מ"מ הקרקע הוא שלו, וכיון שהשתא הוא חוזר וזוכה בהם מן ההפקר שפיר יכול להביא דלא גרע ממוכר הפירות וחזר ולקחה. ואפשר לחלק דהתם כשחוזר וזוכה בהם הם שלו לגמרי לכל דבר משא"כ בפירות שביעית שאף שאחר שליטון עדיין קדושת שביעית עליהם ואסור לעשות בהם סחורה וכמה דברים ובמוצאי שביעית צריכין ביעור הוי כאילו עדיין אינם שלו ואשר נתת לי אתרוייהו קאי אקרקע ואפירות וא"כ י"ל דשביעית אין חייב בביכורים וצ"ע.

22) מנחת חינוך מצוה פד

ואני מסופק אי המצוה אקרקפתא דגברא הוא, דרחמנא ציוהו ולהפקיר פירותיו בשביעית ומחוייב לקיים ולהפקיר, ואם מפקיר הרי זה הפקר, אבל אם אינו מפקיר אינו מופקר, ונהי דעובר על עשה מ"מ אינו הפקר רק עובר על גזירת השי"ת, א"כ אין אחר רשאי ליטלו, והרי הוא גזל ביד אחרים כל זמן שלא הפקר. ומבואר בכמה מקומות בש"ס ור"מ פ"ו ממתנות עניים הל' ה, דשביעית פטור מן המעשר כיון דהוא הפקר והפקר פטור מן המעשר, א"כ כל זמן שלא הפקר כיון דלא הוי הפקר חייב לעשר. או דילמא הפקר זה אין צריכים הבעלים להפקיר, רק הוא אפקעתא דמלכא שהוא ממילא הפקר, רק אם נעל כרמו עובר על עשה זו והרי הוא גזול הרבים, אבל ממילא הוי הפקר, א"כ פטור ממעשר בכל ענין, וכן אם אחר זכה בעל כרחו דבעלים, הרי הוא שלו, דזוכה מן ההפקר אף דלא הפקירו בעלים.

שוב האיר השי"ת את עיני ומצאתי במהרי"ט ח"א סימן מ"ג, האריך וחלק על רבינו הבית יוסף המובא שם בסימן שלפני זה, לענין פירות שביעית בקרקע גוים, ודעת הבית יוסף דאינו אפקעתא דמלכא רק מצוה עליו, ודעת המהרי"ט דהוא אפקעתא דמלכא.

23) מהר"ם שי"ק תרי"ג מצוות מצוה צא (ב)

ולכאורה תליא זה בפלוגתא שהובא לעיל במצוה פ"ד דלדעת הבית יוסף שם דגם פירות שביעית שלו אלא דמצות עשה עליו להפקירם וא"כ אין ראיות הגור אריה ראי' ועל כרחך דס"ל כמהרי"ט דפירות שביעית הפקירא דמלכא הוא.

24) משנה מסכת ביכורים פרק ג משנה א

כיצד מפרישין הבכורים יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה אשכול שביכר רמון שביכר קושרו בגמי ואומר הרי אלו בכורים ורבי שמעון אומר אף על פי כן חוזר וקורא אותם בכורים מאחר שיתלשו מן הקרקע:

25) רבינו עובדיה מברטנורא שם

כיצד מפרישין. שבכרה - ואפילו לא נגמר הפרי, דכתיב (דברים כו) הנה הבאתי את ראשית פרי, בשעת הבאה הוא פרי, אבל בשעת הפרשה אין צריך שיהיה פרי אלא אפילו בוסר ואפילו פגין: הרי אלו בכורים - וא"צ לקרות עוד שם אחר לקיטתן: ר' שמעון אומר אעפ"כ חוזר וקורא שם - דדריש ולקחת מראשית כל פרי האדמה, מה בשעת הבאה פרי אף בשעת הפרשה פרי, דבשעת קריאת שם צריך שיהיו הפירות בתלוש כמו בשעת הבאה. ואין הלכה כר"ש:

26) תוספות יום טוב שם

שבכרה - פירש הר"ב ואפילו בוסר. ואפילו פגין. ירושלמי. ונראה דלאו דוקא והוא הדין סמדר דפחות מבוסר כמו שכתבתי במ"ה פ"ה דמע"ש. אלא נקט בוסר שעדיין לא בא לכלל עונת מעשר וכמ"ש שם

27) רמב"ם הלכות ביכורים פרק ב הלכה יט

כיצד מפרישין הבכורים יורד אדם לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה אשכול ענבים שבכרו רמון שבכר קושרן בגמי ואומר הרי אלו בכורים והם נעשים בכורים במחובר משקרא להן שם, ואף על פי שעדיין לא בשלו כל צרכן ומשיגמרו ויתלשם מן הקרקע אינו צריך לחזור ולקרות להם שם, לא הפרישן במחובר ולא קרא להם שם ותלשם ה"ז מפרישם אחר שנתלשו

28) רמב"ם שמיטה ויובל פרק ה הלכות יז - יח

מותר לקוץ אילנות לעצים בשביעית קודם שיהיה בהן פרי, אבל משיתחיל לעשות פרי לא יקוץ אותו שהרי מפסיד האוכל ונאמר לכם לאכלה ולא להפסיד...

ומאימתי אין קוצצין האילן בשביעית, החרובין משישלשו, והגפנים משיגרעו, והזיתים משינצו, ושאר כל האילנות משיוציאו בוסר

29) קרית ספר (למבי"ט) שמיטה ויובל פרק ה

לא יקוץ אילן משיתחיל לעשות פרי דכתיב לאכלה לא להפסד הכול, וכל שלא הגיע לעשות פרי אכתי לא הוי מידי דבר אכילה ולא קרינא עליה לאכלה ולא להפסד

30) משנה מסכת ביכורים פרק ב משנה ד

ויש בבכורים מה שאין כן בתרומה ובמעשר שהבכורים נקנין במחבור לקרקע ועושה אדם כל שדהו בכורים וחייב באחריותם וטעונים קרבן ושיר ותנופה ולינה:

31) תלמוד בבלי מסכת בכורות דף יב עמוד ב

ואמר רב חסדא: בהמת שביעית - פטורה מן הבכורה וחייבת במתנות. פטורה מן הבכורה - לאכלה אמר רחמנא ולא לשריפה, וחייבת במתנות - דלאכלה קרינא בה. מיתבי האוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה - חייב מיתה ואמאי? כיון דאילו מטמיא בת שריפה היא, לאכלה אמר רחמנא ולא לשריפה! שאני הכא דכתיב לדורותיכם. תניא נמי הכי: מנין לאוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה שחייב מיתה - שנאמר לדורותיכם. ולגמר מינה! התם - עיקר לאכילה, הכא - עיקר לשריפה:

32) רש"י מסכת בכורות דף יב עמוד ב

לשריפה - ואי מיחייב בבכור סלקי אימורים לגבוה. חלה טמאה - אין לה תקנה אלא שריפה דהאוכל תרומה טמאה חייב מיתה. ואמאי - מיחייב עיסת שביעית בשביעית בחלה. לדורותיכם - כתיב בחלה משמע אפי' בשביעית וכתוב (במדבר טו) מראשית עריסותיכם וגו'. תניא נמי הכי - דטעמא משום דלדורותיכם כתיב בהו. וליגמר מינה - דלא אמר לאכלה ולא לשריפה ותתחייב בהמת שביעית בבכורה. התם - גבי חלה עיקר הפרשתה לאכילה דאינה בשריפה אא"כ נטמאת.

33) שו"ת אבני נזר חלק יורה דעה סימן תמה

ח) אך מה שרצה כת"ר לומר טעם לפטור שביעית מביכורים כיון דאי מיטמא בת שריפה היא שהרי בחלה צריך קרא לחיוב ובביכורים דליכא קרא פטור. תמינהי אם בהחפזו לא עיין סוגיית הגמ' במקומו [בכורות יב ע"ב] דהקשה הש"ס על פטור מבכורה ונילף מחלה דגלי קרא דחייב. ומשני התם עיקרו לאכילה ובכור עיקרו לשריפה. וא"כ ביכורים שפיר ילפינן מחלה לחיוב. ועוד דיכול להביא פירות שלא הוכשרו. והואיל אי הוכשר ואי מטמיא לא אמרינן כמ"ש הט"א ר"ה (דף ט"ו ע"א) עיין שם. ודוקא בחלה דאין חיוב אלא בנלוש בשבעה משקין צריך קרא דלדורותיכם:

34) רמב"ם הלכות תרומות פט"ו הלכות כ - כא

תרומה גדולה ותרומת מעשר והחלה והבכורים כולן נקראו תרומ', בתרומת מעשר נאמר והרמותם ממנו תרומת יי' ואומר כתרומת גורן, ובחלה נאמר חלה תרימו תרומה, ונאמר לא תוכל לאכול בשעריך

מעשר דגנך תירושך ויצהרך וגו' ותרומת ידך ואין לך דבר שטעון הבאת מקום שלא פרטו בפסוק זה חוץ מן הבכורים ובהן נאמר ותרומת ידך הא למדת שהן קרואין תרומה.

לפיכך דין ארבעתן לענין אכילה ודימוע אחד הוא כולן עולין באחד ומאה ומצטרפין זה עם זה ואם נטמאו ישרפו, ודין תרומת מעשר של דמאי בכל אלו הדרכים כתרומת מעשר של ודאי אלא שאין לוקין על אכילתה.

35) חזון איש ערלה סימן יא אות יח

והא דכתב רש"י בפ' משפטים (כג, יט) אף השביעית חייבת בביכורים נראה דלאו פירות שביעית קאמר, אלא פירות שחנטו קודם ר"ה של שביעית ותבואה שהביאה שלישי קודם ר"ה ולקטן בשביעית וקצרה בשביעית ומביאן לאחר עצרת, וסד"א כיון שאין שנה זו שנת שמחת אסיפה של תבואה ופירות אף אותן שאין בהן קדושת שביעית והן שלוו לא יביא קמ"ל דאף שביעית חייבת בביכורים, ולכן סיים רש"י כיצד אדם נכנס לתוך שדהו וכו' כורך עליו גמי ומקדישה, לאשמעינן דבפירות שהוא בעלים איירי, דאי אותן שהן הפקר אינו בעלים להקדישה ואינו נכנס לתוך שדהו אלא לשדה הפקר [אף שהגוף שלו רהיטת השימוש הלשון הוא על בעלות הפירות]

36) ספר החינוך מצוה צא

משרשי המצוה, כדי להעלות דבר השם יתברך על ראש שמחתינו, ונזכור ונדע כי מאיתו ברוך הוא יגיעו לנו כל הברכות בעולם, על כן נצטוינו להביא למשרתי ביתו ראשית הפרי המתבשל באילנותיו, ומתוך הזכירה וקבלת מלכותו והודאתינו לפניו כי הפירות ויתר כל הטובה מאיתו יבואו, נהיה ראויין לברכה ויתברכו פירותינו.

37) ספר החינוך מצוה פד

ועוד יש תועלת נמצא בדבר לקנות בזה מדת הותרנות, כי אין נדיב כנותן מבלי תקוה אל הגמול. ועוד יש תועלת אחר נמצא בזה האדם שיוסיף האדם בטחון בשם ברוך הוא, כי כל המוצא עם לבבו לתת ולהפקיר לעולם כל גדולי קרקעותיו ונחלת אבותיו הגדלים בכל שנה אחת, ומלומד בכך הוא וכל המשפחה כל ימיו, לא תחזק בו לעולם מדת הכילות הרבה ולא מיעוט הבטחון.